

ΤΟΜΗ ΣΤΟΝ ΠΥΡΓΟ ΤΗΣ ΒΑΒΥΛΩΝΑΣ

— Άγιος Γεώργιος Παλαιού Καΐρου

Είναι το σημαντικότερο και παλαιότερο μνημείο της ορθόδοξης παράδοσης στην Αφρική. Χώρος σπειροειδής, με τέσσερα επίπεδα, συνυφαίνει ιστορία, λατρεία και θρύλους. Σε έναν τέτοιο χώρο, οι σχεδιαστές κλήθηκαν να σκηνογραφήσουν μια έκθεση με εκκλησιαστικά αλλά και πολυπολιτισμικά εκθέματα.

Για να τα ενοποιήσουν αλλά και να τα ξεχωρίσουν από το ιστορικό μνημείο που τα φιλοξενεί, επέλεξαν ένα στοιχείο ιθαγενές, το αιγυπτιακό μπλε, που τους προσδίδει κάτι από το χρώμα της νέας τους πατρίδας.

01
Ψηφιακή φωτορεαλιστική απόδοση του Φρουρίου της Βαβυλώνας την εποχή του αυτοκράτορα Τραϊανού, 1ος αι. μ.Χ. (βασισμένη σε σχέδιο του Nikolas Warner).

02
Αποτύπωση τομής του κτιρίου από τον Mohamed Awad.

ΗΛΙΑΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Ιστορικός Τέχνης

ΜΑΡΙΑ ΚΟΝΤΑΚΗ

Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Μουσειογράφος

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΦΕΛΕΡΗΣ

Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Μουσειογράφος

Ο ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ στο Παλαιό Κάιρο, στην ανατολική όχθη του Νείλου. Έχει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, το κυκλικό του σχήμα που ακολουθεί το σχήμα του κτιρίου το οποίο ο ναός επιστέφει και δεν είναι άλλο από τον περίφημο «Πύργο της Βαβυλώνας». Ο πύργος αυτός, καθώς και ο δίδυμός του που στέκει μισοκατεστραμμένος στα νότια του ναού, αποτελούν τμήματα ενός αρχαίου οχυρωματικού έργου που ονομάστηκε «Φρούριο της Βαβυλώνας», από τους Βαβυλώνιους αιχμαλώτους που χρησιμοποιήθηκαν ως δούλοι για την κατασκευή του.

Το «Φρούριο της Βαβυλώνας»

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι θρύλοι και οι μαρτυρίες που περιβάλλουν και φορτίζουν το αρχαίο μνημείο με μυθική υπόσταση δεν καθιστούν δυνατή μια τεκμηριωμένη και σαφή χρονολόγηση της κατασκευής του.

Σύμφωνα με τους ιστορικούς Διόδωρο και Στράβωνα¹, το φρούριο κατασκευάστηκε από τους αιχμαλώτους που έφερε μαζί του στην Αίγυπτο, από τη Βαβυλώνα της Μεσοποταμίας, ο μυθικός βασιλιάς της Αιγύπτου Σέσωστρις (12η Δυναστεία) μετά τη νικηφόρα εκστρατεία του στην Ασία (Dunn 2013). Οι αιχμάλωτοι που χρησιμοποιήθηκαν ως δούλοι επαναστάτησαν χτίζοντας ένα αμυντικό τείχος, και ο βασιλιάς, αφού κατέπνιξε την εξέγερση, τους χάρισε αυτό το κομμάτι γης για να εγκατασταθούν. Σε ανάμνηση της πατρίδας τους οι επαναστατημένοι ονόμασαν την περιοχή Βαβυλώνα.

Σύμφωνα με άλλες πηγές (Γιαλουράκης 1967, σ. 248, Δέμος 2006, σ. 8), τους αιχμαλώτους τους έφερε στην Αίγυπτο ο φαραώ Ραμσής Α' (13ος αι. π.Χ.). Ο Κτσίσις αναφέρει τους Βαβυλώνιους ως ακόλουθους της μυθικής βασίλισσας Σεμράμιδος ενώ ο Ιώσπηος ως ακόλουθους του Πέρση βασιλιά Καμβύση (525 π.Χ.).

Όταν οι Ρωμαίοι κατέλαβαν την Αίγυπτο, το παλαιό φρούριο της Βαβυλώνας πάνω στον Νείλο θεωρήθηκε εξέχουσας στρατηγικής σημασίας, αναστηλώθηκε και λειτούργησε ως αρχηγείο της μίας εκ των τριών λεγεώνων που διασφάλιζαν την υποταγή της Αιγύπτου στη Ρώμη. Σταδιακά όμως, η κοίτη του ποταμού άλλαξε. Στα χρόνια του αυτοκράτορα Τραϊανού (98–117 μ.Χ.) το πρόβλημα της υδροδότησης εντάθηκε. Το φρούριο τότε μεταφέρθηκε και ξαναχτίστηκε με τη χαρακτηριστική ρωμαϊκή κόκκινη και άσπρη τοιχοποιία, στη σημερινή του θέση².

Από τη θέση αυτή το φρούριο αναβαθμίστηκε καθώς ήλεγχε την είσοδο ενός τεχνητού κα-

03

Ο Παντοκράτορας στον τρούλο του ναού του Αγίου Γεωργίου, έργο του Κωνσταντίνου Παρθένη. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

04

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου στο Παλαιό Κάιρο. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

ναλιού που το διαπερνούσε κατά μήκος συνδέοντας τον Νείλο με την Ερυθρά Θάλασσα και διέθετε λιμάνι³.

Εντός του φρουρίου υπήρχαν επίσης δύο νειλόμετρα για τον έλεγχο της στάθμης του ποταμού.

Η πρόσβαση στο οχυρό γινόταν από δύο πύλες μνημειωδών διαστάσεων. Η μία από αυτές βρισκόταν στη δυτική πλευρά, ανάμεσα σε δύο μεγάλους κυλινδρικούς πύργους.

Σημαντική διεύρυνση του οχυρού έγινε στα χρόνια του αυτοκράτορα Αρκάδιου (395–408 μ.Χ.) (Dunn 2013).

Κατά την παράδοση, στη διάρκεια των διωγμών των χριστιανών επί αυτοκράτορα Διοκλητιανού (284–305 μ.Χ.), στα υπόγεια του πύργου του φρουρίου μαρτύρησε ο Άγιος Γεώργιος. Σε ανάμνηση αυτού του μαρτυρίου χτίστηκε στον πύργο τον 5ο αιώνα ένας μικρός ναός αφιερωμένος στον άγιο.

Κατά την πολιορκία της περιοχής το 640 μ.Χ. από τους Άραβες, το φρούριο είχε επεκταθεί έχοντας εξωτερικούς τοίχους ύψους 12 μέτρων και περιβαλλόταν από τάφρο.

Το πολιορκημένο φρούριο είχε αντέξει επί επτά μήνες πριν πέσει, τον Απρίλιο του 641 (Dunn 2013). Στη συνέχεια μετονομάζεται σε Ελ Φοστάτ (στρατόπεδο, παραλλαγή της βυζαντινής λέξης φουστάτο, από τη λατινική fossatum), ενώ πολλά ακόμα είναι τα τοπωνύμια που του αποδίδονται: Κάσρ ελ Σιάμαα (Κάστρο των λαμπάδων), Μασρ ελ Άττικα, Μισρ αλ Γκατίμαντ, Μισρ ελ-Αντίμα, Μισίρι Εσήτ Μισίρ.

Έδη από τον 6ο αιώνα μ.Χ., σύμφωνα με τον Θεοδόσιο⁴, υπήρχε μέσα στο στρατιωτικό κτίσμα γυναικείο μοναστήρι «των ευσεβών μοναζουσών». Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Ευτύχιος τον 10ο αιώνα, ο Άραβας χρονογράφος του 13ου αιώνα Ibn Dukmak, καθώς και ο μεταγενέστερός του Al Makrizi (14ος–15ος αι.) αποτε-

03

04

05

06

07

08

05

Η περίφημη «Γοργοεπήκοος», με τα πολλά προσωνύμια. «Παναγία των Αθηνών» την αποκάλεσαν ο Τ. Νερούτσος, ο Α. Παπαδόπουλος-Κεραμείς και ο Δ.Γ. Καμπούρογλους. «Παναγία του Καΐρου» την αποκάλεσε ο Α. Ξυγγόπουλος. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

06

Ιερά άμφια. Φωτ.: Βασίλης Μεντόγιαννης.

07

Αρχιερατικά εγκόλπια και επιστήθιος σταυρός. Φωτ.: Βασίλης Μεντόγιαννης.

08

Λειτουργικά και ιερά σκεύη. Φωτ.: Βασίλης Μεντόγιαννης.

λούν τις πρώτες αξιόπιστες πηγές που αναφέρουν στα γραπτά τους το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου στο ρωμαϊκό φρούριο (Γιαλουράκης 1967, σ. 246, Δέμος 2006, σ. 9-10).

Το μοναστήρι λειτούργησε παράλληλα και ως νοσοκομείο, βρεφοκομείο, πτωχοκομείο, γηροκομείο, πανδοχείο, σχολείο, λεπροκομείο, ακόμα και κοιμητήριο. Το 1672, ο καθολικός κληρικός Βανσλέμπ επισκέπτεται το μοναστήρι και καταγράφει πως εκεί είναι εγκατεστημένες Ελληνίδες καλόγριες και ότι υπάρχει θαυματουργή εικόνα του Αγίου Γεωργίου που θεραπεύει τους ψυχασθενείς. Στα τέλη του 17ου αιώνα το μοναστήρι γίνεται ανδρικό.

Κατά καιρούς το μοναστήρι διεκδίκησαν ορθόδοξοι και κόπτες χριστιανοί. Τελικά οι Έλληνες ορθόδοξοι το ανέκτησαν με φερμάνι του Χαρούνη Ελ Ρασίν, όταν η θεραπεία της συζύγου του αποδόθηκε στον Πατριάρχη Πολιτιανό (Γιαλουράκης 1967, σ. 249). Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου, το μοναστήρι βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση και επιβίωσε χάρη στη γενναιοδωρία των τσάρων της Ρωσίας που επανειλημμένα το βοήθησαν οικονομικά. Ο Τουρκαλβανός ηγεμόνας της Αιγύπτου Muhammad (Mehmet) Ali (1804-1849), ιδρυτής της ομώνυμης δυναστείας, απειλύνει την ελληνορθόδοξη κοινότητα ότι θα γκρεμίσει το κτίσμα και μόνο αφού εισέπραξε 80 χιλιάδες γρόσια απέσυρε την απειλή του (Γιαλουράκης 1967, σ. 246).

Στα τέλη του 19ου αιώνα, και συγκεκριμένα το 1882, το βόρειο τμήμα του μοναστηριού κατέρρευσε. Έγιναν οι απαραίτητες εργασίες αναστήλωσης, όμως η αποκατάσταση ήταν προσωρινή.

Το 1904 μια μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε ολοσχερώς το μοναστήρι, τη μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου που βρισκόταν πάνω στον πύργο καθώς και κάποια από τα πολύτιμα κειμήλια που φυλάσσονταν εκεί. Η υποστήριξη της ελληνικής κοινότητας του Καΐρου και του Πατριάρχη Φωτίου ήταν καταλυτική για την ανοικοδόμηση του Ιερού Ναού. Το 1909 παραδίδεται για κοινή χρήση αλλά η τελική αρχιτεκτονική διαμόρφωση του ναού, εγγεγραμμένου στο κυκλικό σχήμα ενός από τους δύο πύργους του φρουρίου, και η ανοικοδόμηση του Ηγουμενείου και των Προπυλαίων του νέου ναού ολοκληρώνονται το 1948.

Το 1992 ο ναός και ο πύργος επλήγησαν από σεισμό, ενώ ο πύργος ήταν πλημμυρισμένος στο κατώτερο επίπεδό του μέχρι το 2002⁵ οπότε και ολοκληρώθηκε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα αποστράγγισης των υπόγειων υδάτων στο Παλαιό Κάιρο. Το 2014 ολοκληρώθηκαν οι εργασίες αποκατάστασης του μνημείου από τους μηχανι-

κούς Γεώργιο και Γρηγόριο Πενέλη, καθώς και η δημιουργία του εκθεσιακού χώρου, χάρη στην αποκλειστική χορηγία του ζεύγους Αθανασίου και Μαρίας Μαρτίνου⁶.

Αντικείμενο του εγχειρήματός μας ήταν η αναβίωση του ιστορικού κτιρίου, του «Πύργου της Βαβυλώνας», μέσω της λειτουργίας του ως εκθεσιακού χώρου. Σκοπός ήταν να προβληθούν, αφενός, το ίδιο το κτίσμα ως ιστορικό μνημείο και, αφετέρου, οι άρρηκτοι δεσμοί που το ενώνουν με την ελληνορθόδοξη κοινότητα της πόλης. Κατ' επέκταση, η έκθεση που στεγάζεται στο κτίριο φιλοδοξεί να αποτελέσει έναν ζωντανό χώρο ιστορικής μνήμης, επιστημονικής έρευνας, φιλοσοφικής αναζήτησης και θρησκευτικής συγκίνησης. Υποστηριζόμενη από μια συγκεκριμένη θρησκευτική-εθνική κοινότητα, την ελληνορθόδοξη, στην οποία και είναι αφιερωμένη, θέτει θέματα διαχρονικής πίστης, διαπολιτισμικότητας, σεβασμού της διαφορετικότητας, επιθυμώντας ταυτόχρονα να διαδραματίσει ρόλο θεματοφύλακα της παράδοσης και του πολιτισμού της κοινότητας αυτής.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου δεσπόζει στην κορυφή του ρωμαϊκού πύργου του «Φρουρίου της Βαβυλώνας», σε ύψος 10 μέτρων από την επιφάνεια της γης και είναι διακριτός από όλα τα κτίρια του Παλαιού Καΐρου. Ο αρχιτεκτονικός του ρυθμός είναι ροτόντα. Το τύμπανο του τρούλου έχει 16 παράθυρα και στηρίζεται σε οκτώ κίονες, με κιονόκρανα που έχουν στοιχεία κορινθιακού ρυθμού. Οι κίονες σχηματίζουν ανάμεσά τους οκτώ αψίδες, ενώ περιμετρικά της βάσης σχηματίζονται οκτώ σταυροθόλια.

Ο ναός έχει εμβαδόν 784 τ.μ. και μέγιστο ύψος 22 μ. Υπάρχουν τέσσερις πύλες για το κοινό και μία πύλη ακόμα μέσα στο ιερό βήμα. Το ιερό βήμα καταλαμβάνει το ανατολικό τόξο του ναού και το 1/4 της συνολικής επιφάνειάς του. Ο θόλος κοσμεύεται από ένα μοναδικό έργο τέχνης, την εικόνα του Παντοκράτορα, που έχει φιλοτεχνήσει ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ζωγράφους του προηγούμενου αιώνα, Αιγυπτιώτης στην καταγωγή, ο Κωνσταντίνος Παρθένης. Το ναό κοσμούν επίσης πολλές και σημαντικές εικόνες καθώς και τοιχογραφίες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η ιερή εικόνα του Αγίου Γεωργίου, η μόνη από τις εικόνες του ναού που σώθηκε από τη μεγάλη πυρκαγιά του 1904. Η φήμη αυτής της ξεχωριστής εικόνας ως θαυματουργής έχει εξαπλωθεί στα πέρατα της χώρας, ανάμεσα σε ορθόδοξους, κόπτες, καθολι-

κούς χριστιανούς αλλά και μουσουλμάνους. Ένα ειδικό κιβώριο έχει κατασκευαστεί για να τη στεγάσει, ενώ οι πιστοί την έχουν καλύψει με χρυσά και ασημένια πάμφυλλα.

Το εξωτερικό του ναού κοσμεί εντυπωσιακό ανάγλυφο του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται στην κορυφή της μεγαλοπρεπούς κλίμακας μέσω της οποίας γίνεται η πρόσβαση στο ναό. Τέλος, δυο πανύψηλα καμπαναριά αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα του μοναδικού αυτού μνημείου.

ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ

Το Φρούριο βρίσκεται στην ανατολική όχθη του Νείλου κοντά στις Πυραμίδες, μεταξύ της αρχαίας Μέμφιδος (αρχαίες πρωτεύουσας της Κάτω Αιγύπτου) και της Ηλιουπόλεως. Σήμερα η περιοχή ονομάζεται Μασρ ελ Άττικα ή Παλαιό Κάιρο.

Ένας διδυμος πύργος ορθώνεται στα νότια του ναού, κατεστραμμένος στο μεγαλύτερο μέρος του και με ορατή την εσωτερική δομή του. Το αρχαίο τείχος που περιβάλλει τον πύργο σε απόσταση μισού τετραγωνικού χιλιομέτρου έχει καταστραφεί κατά το μεγαλύτερο μέρος του.

Το ελληνικό κράτος ανέλαβε το 1998 να κατασκευάσει νέο τείχος, ώστε να σωθούν τα αρχαία τμήματα (Δέμος 2006, σ. 12). Εκτός από την κεντρική είσοδο του νέου τείχους που οδηγεί στη μεγάλη αυλή, υπάρχει μια δεύτερη που οδηγεί στο κοιμητήριο της ελληνορθόδοξης κοινότητας του Καΐρου, ένα από τα μεγαλύτερα νεκροταφεία της πόλης. Εδώ συναντάμε γλυπτά εξαιρετικής τέχνης και μεγαλόπρεπα ταφικά οικοδομήματα.

Το παρεκκλήσι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χτισμένο πάνω στα θεμέλια αρχαίου οικοδομήματος, βρίσκεται στη μέση του κοιμητηρίου, ενώ σε έναν υπόγειο χώρο κοντά στο ιερό βρίσκεται η «Κρύπτη της Παρθένου Μαρίας». Εκεί, σύμφωνα με την παράδοση, βρήκε καταφύγιο η Αγία Οικογένεια κατά τη Φυγή στην Αίγυπτο.

Τη σύνθεση των ορθόδοξων ιερών μνημείων της περιοχής συμπληρώνουν τα κτίρια της μονής του Αγίου Γεωργίου και, φυσικά, ο τύπου ροτόντας ναός του.

Στα σπλάχνα του πύργου του ναού φιλοξενούνται τα παρεκκλήσια των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, της Αυτοκράτειρας Αλεξάνδρας, το παρεκκλήσι των Αγίων Ανατολίου και Προτολέοντος, το παρεκκλήσι του Αγίου Αθανασίου του «Μάγου» καθώς και εκείνο του Αγίου Γλυκερίου. Ο επισκέπτης μπορεί να δει επίσης μια μεγάλη δεξαμενή ομβρίων υδάτων, τα ερείπια του ρωμαϊκού τείχους, τους τάφους των

μαρτύρων Γαβριήλ και Κερμιδόλη, τις λάρνακες όπου φυλάσσονται τα οστά των Πατριαρχών και το χώρο όπου —σύμφωνα πάντα με την ορθόδοξη παράδοση— βασανίστηκε ο Άγιος Γεώργιος, στον οποίο και αφιερώθηκε ο Ιερός Ναός.

Στη συνοικία του Παλαιού Καΐρου ξεχωρίζουν ακόμα οι κοπτικοί ναοί και τα μοναστήρια, το Κοπτικό Μουσείο, οι εβραϊκές συναγωγές και άλλα θρησκευτικά κτίσματα.

Η έκθεση

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ο στόχος της έκθεσης των κειμηλίων στον πύργο του Αγίου Γεωργίου είναι διττός. Η έκθεση φιλοδοξεί, αφενός, να υπερτονίσει τον οικουμενικό χαρακτήρα της ελληνορθόδοξης παράδοσης στη χώρα της Αιγύπτου και σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο και, αφετέρου, να αποτελέσει μαρτυρία της ιστορικής συνέχειας και της σημασίας του μνημείου για την ελληνική κοινότητα.

Στο αίτημα αυτό ανταποκρίθηκαν η μουσειολογική μελέτη και ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός της έκθεσης, που αποσκοπούν στην ανάδειξη των ιστορικών αντικειμένων όχι μόνο ως αυτοτελών έργων τέχνης αλλά και ως σημείων επαφής με την ιστορική μνήμη και τη θρησκευτική πίστη.

Οι εργασίες αποκατάστασης του μνημείου κατέστησαν επισκέψιμο έναν ιδιαίτερο χώρο, φορτισμένο με μνήμες. Η έκθεση σχεδιάστηκε με στόχο την παράλληλη προβολή τόσο των ιερών κειμηλίων όσο και του ιστορικού μνημείου. Το ίδιο το κτίριο αναγνωρίζεται ως το βασικό έκθεμα και η έκθεση των κειμηλίων λειτουργεί ως ιστορική αφήγηση διάρκειας 20 αιώνων. Περιγράφει γλαφυρά τις διαφορετικές χρήσεις του μνημείου, τις επεμβάσεις και τις καταστροφές που αυτό υπέστη και, τέλος, την ταύτισή του με την ορθόδοξη παράδοση και τη σηματοδότησή του ως ιερού χώρου προσκυνήματος.

Εν κατακλείδι, η έκθεση αυτή καλείται να αναδείξει το σημαντικότερο και παλαιότερο μνημείο της ορθόδοξης παράδοσης στην Αφρική, να προσελκύσει στις κρύπτες του τους επισκέπτες, να τους καταστήσει κοινωνούς της μυσταγωγίας του. Τέλος, καλείται να προβάλει το μνημείο ως τόπο ιερό, τόπο προσκυνήματος, πνευματικής κατάνυξης και ανάτασης.

Η έκθεση, αξιοποιώντας την εσωτερική διαρρύθμιση του διαθέσιμου χώρου, είναι οργανωμένη σε τέσσερα επίπεδα που ορίζουν οκτώ ενότητες:

1. Εκκλησιαστικά κειμήλια

09

10

11

09

Λύχνοι Ρωμαϊκής, Βυζαντινής και Ισλαμικής περιόδου. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

10

Λύχνος 15ου αι. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

11

Το «Γυάλινο Δωμάτιο». Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

12
Δεσποτικές εικόνες από το παλιό τέμπλο
του ναού του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου,
στην Αλεξάνδρεια. Φωτ.: Ηλίας
Παπαγεωργίου.

13

14

13

Πήλινο θεατρικό
προσωπείο Ρωμαϊκής
περιόδου. Φωτ.:
Βασίλης Μεντόγιαννης.

14-15

Αντικείμενα κεραμικής
τέχνης από την
Αίγυπτο (Φαραωνική-
Ισλαμική περίοδος).
Φωτ.: Βασίλης
Μεντόγιαννης.

2. Αιγυπτιακές, ρωμαϊκές, βυζαντινές και
ισλαμικές αρχαιότητες

3. Θεματικό αφιέρωμα στην ιστορία του μνη-
μείου

4. Οι τάφοι των Πατριαρχών

5. Το νειλόμετρο

6. Η ρωμαϊκή δεξαμενή των ομβρίων υδάτων
(κινστέρνα)

7. Ο ναός και τα παρεκκλήσια του πύργου

8. Υπαίθρια αρχαιολογική περιήγηση.

Οι ενόπτες αυτές διατηρούν την αυτοτελείά
τους και πραγματεύονται ένα συγκεκριμένο
θέμα, μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, πά-
ντα σε άμεσο συσχετισμό με την ιστορική συνέ-
χεια της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και
παρουσίας στο αρχαίο κτίσμα. Παρ' όλη τη θεμα-
τική ανεξαρτησία τους, οι ενόπτες έχουν χωρο-
θετηθεί με λογική συνέχεια μεταξύ τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΔΟΜΗ

Το πρώτο επίπεδο της έκθεσης ταυτίζεται με
τον ίδιο τον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου που
ανακατασκευάστηκε στην αρχή του 20ού αιώνα.
Βρίσκεται στον γ' όροφο του πύργου. Πρόκειται
για έναν λατρευτικό χώρο σε πλήρη λειτουργία,
ο οποίος στεγάζει μερικά από τα πιο πολύτιμα
κειμήλια του Πατριαρχείου⁷. Ο ναός αποτελεί
το πρώτο και εισαγωγικό επίπεδο της έκθεσης.
Εσωτερικό κλιμακοστάσιο οδηγεί από το χώρο
της εκκλησίας στα τρία επόμενα επίπεδα της έκ-
θεσης. Η αριθμηση των επιπέδων ακολουθεί την
πορεία του επισκέπτη όπως καταδύεται από το
άνωτερο επίπεδο προς τα κατώτερα, χαμηλό-
τερα από τη σύγχρονη επιφάνεια του εδάφους.

Το δεύτερο επίπεδο της έκθεσης (β' όροφος
του πύργου) είναι αφιερωμένο στα εκκλησια-
στικά κειμήλια που έχουν αποθησαυριστεί στη
μονή από αγορές, προσφορές και τάματα προ-
σκυνητών ανά τους αιώνες, και περιλαμβάνει
στους επτά εκθεσιακούς χώρους του τις εξής
κατηγορίες:

1. *Φορητές εικόνες, ξυλόγλυπτα*: Εδώ συναντά-
με εικόνες βυζαντινές και νεότερες, όπως αυτές
της «Παναγίας Γοργοεπηκόου», εικόνα μνημι-
ωδών διαστάσεων του 14ου αιώνα⁸, της «Θεοτό-
κου ένθρονης» του ίδιου αιώνα, των αρχαγγέλων
Μιχαήλ και Γαβριήλ του 18ου αιώνα, του Αγίου
Νικολάου του 18ου αιώνα και άλλες.

Για την έκθεση της εμβληματικής παλαιολό-
γειας εικόνας της «Παναγίας Γοργοεπηκόου»,
έργου που ξεχωρίζει για την ιδιαίτερη καλλι-
τεχνική αξία και τη μοναδική ιστορική του δι-
αδρομή, διατίθεται μια αίθουσα αποκλειστικά.
Η εικόνα υποστηρίζεται σκηνογραφικά, ώστε

να καταδειχθεί το ιστορικό των μετακινήσεων
της και να παραλληλιστεί συμβολικά με τη Φυγή
στην Αίγυπτο.

Εκτίθενται επίσης ξυλόγλυπτος σταυρός με
ζωγραφική αναπαράσταση της Σταύρωσης, του
1744, και ξυλόγλυπτος εικονογραφημένος άμ-
βωνας του 18ου αιώνα, εικόνες κοπτικής τέχνης,
μια ξυλόγλυπτη κασέλα για τη φύλαξη λειτουρ-
γικών αμφίων με ένθετη εικόνα του Αγίου Γε-
ωργίου και ζωγραφικό διάκοσμο λαϊκής τέχνης
από τον ελλαδικό χώρο, καθώς και εικόνες λαϊ-
κής τέχνης από τον ελλαδικό χώρο.

2. *Αρχιερατικά άμφια και εμβλήματα*: Στα εκθέ-
ματα περιλαμβάνονται σάκοι και μανδύες, ποι-
μαντορικές ράβδοι και πατερίτσες, χρυσοκέντη-
τα ωμοφόρια, χρυσοκέντητες μίτρες με πλούσιο
διάκοσμο και αργυρή επίχρυση μίτρα με περί-
κλειστα σμάλτα και ημιπολύτιμους λίθους, χρυ-
σοκέντητα επιγονάτια και επιμάνικα.

3. *Λειτουργικά σκεύη και βιβλία*: Αυτή η κατη-
γορία εκθεμάτων περιλαμβάνει άγια ποτήρια,
δισκάρια, αστερίσκους, λόγχες και λαβίδες από
τον ελλαδικό χώρο αλλά και ρωσικής προέλευ-
σης, επίχρυσο ανάγλυφο αρτοφόριο, αργυρά λι-
βανιστήρια και καντήλια από τον ελλαδικό χώρο,
λειτουργικά βιβλία και Ευαγγέλια, παλαιοχρι-
στιανική σφραγίδα για πρόσφορα και σφραγίδες
του 18ου, 19ου και 20ού αιώνα, αργυρά φωτοστέ-
φανα εικόνων, καθώς και αργυρόδετα Ευαγγέ-
λια με έκτυπες παραστάσεις και σμάλτα και χρυ-
σοκέντητους επιτάφιους ρώσικης προέλευσης.

Το τρίτο επίπεδο της έκθεσης (α' όροφος του
πύργου) είναι αφιερωμένο σε σπαράγματα τέ-
χνης διαφόρων περιόδων που φυλάσσονταν
μέσα στον πύργο. Υπάρχουν δείγματα Αιγυπτια-
κής, Ρωμαϊκής, Παλαιοχριστιανικής, Βυζαντι-
νής και Ισλαμικής περιόδου, όπως: λίθινα αρχι-
τεκτονικά μέλη, ρωμαϊκά, παλαιοχριστιανικά και
αιγυπτιακά κιονόκρανα, κεραμικά αγγεία Ρωμα-
ϊκής και Βυζαντινής περιόδου, λίθινα αιγυπτια-
κά σκεύη, θραύσματα κεραμικών αγγείων βυζα-
ντινής και ισλαμικής τέχνης και πήλινα λυχνάρια
από τη Ρωμαϊκή εποχή έως τον 18ο αιώνα.

Στο ίδιο επίπεδο εκτίθενται και τρεις μεγάλες
ξύλινες καστρόπορτες, Μεταβυζαντινής περιό-
δου⁹, ενισχυμένες με εμφανή μεταλλικό σπλισμό.
Οι θύρες αυτές, σε προγενέστερη χρήση, αποτε-
λούσαν αρχιτεκτονικά στοιχεία του κτιρίου.

Μια αίθουσα αυτού του επιπέδου είναι αφιε-
ρωμένη στην ιστορία του πύργου που απεικονί-
ζεται σε σχέδια, φωτογραφίες και εικονικές ανα-
παραστάσεις. Στην ίδια αίθουσα ένα πάνελ είναι
αφιερωμένο στους εμπνευστές, στους χορηγούς
και στους δημιουργούς του έργου.

Στο τέταρτο επίπεδο της έκθεσης (ισόγειο την εποχή της κατασκευής του πύργου, σήμερα βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από την επιφάνεια του εδάφους), ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει το νειλόμετρο, ένα στρογγυλό φρεάτιο το οποίο συγκοινωνούσε με τον Νείλο και μέσω αυτού ελεγχόταν η στάθμη των υδάτων του ποταμού κατά την περίοδο των πλημμυρών. Είναι ένα από τα δύο νειλόμετρα που διέθετε το φρούριο από την εποχή της κατασκευής του.

Στο ίδιο επίπεδο βρίσκεται το Οστεοφυλάκιο όπου σε μαρμάρινες λάρνακες φυλάσσονται τα λείψανα των Πατριαρχών Αλεξανδρείας του 19ου και 20ού αιώνα: Ιεροθέου Α' (1825–1845), Ιεροθέου Β' (1847–1858), Νικάνορος (1866–1869), Σωφρονίου Δ' (1870–1899), Φωτίου (1900–1925), Μελετίου Β' (1926–1935), Νικολάου Ε' (1936–1939), Χριστοφόρου Β' (1939–1967), Νικολάου ΣΤ' (1968–1986), Παρθενίου Γ' (1987–1996), Πέτρου Ζ' (1996–2004).

Στη μουσειολογική μελέτη περιλαμβάνεται σε αυτό το επίπεδο ένα θεματικό αφιέρωμα το οποίο έχει σχεδιαστεί για τον κεντρικό κυκλικό χώρο. Το έκθεμα δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί αλλά θα ενταχθεί στην έκθεση σε μελλοντικό χρόνο. Έχει τίτλο: «Η φυλάκιση και το μαρτύριο του Αγίου Γεωργίου, μέσα από την εικονογραφία» και πρόκειται για μια ψηφιακή προβολή επιλεγμένων φορητών εικόνων και τοιχογραφιών από τη Βυζαντινή περίοδο μέχρι τον 19ο αιώνα, που αναπαριστούν το μαρτύριο και τη φυλάκιση του αγίου.

Τέλος, σε παράπλευρο χώρο και σε χαμηλότερο ακόμα επίπεδο βρίσκεται η δεξαμενή συλλογής των ομβρίων υδάτων, ένας εντυπωσιακός χώρος, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα σε πολύ καλή κατάσταση. Εκεί μια εικονική αναπαράσταση με ψηφιακά μέσα δημιουργεί την εντύπωση της παρουσίας νερού. Με αυτό τον τρόπο ο επισκέπτης αντιλαμβάνεται καλύτερα το χώρο όπως ήταν κατά τη διάρκεια της χρήσης του.

Όσο κρατάει η περιήγηση και σε διάφορα σημεία της ο επισκέπτης συναντά συνολικά πέντε παρεκκλήσια, που διαθέτουν όλο τον απαραίτητο λειτουργικό εξοπλισμό και είναι εν ενεργεία λατρευτικοί χώροι.

Πρόκειται για τα παρεκκλήσια των Αγίων Τεσσαράκοντα, της Αυτοκράτειρας Αλεξάνδρας, των Αγίων Ανατολίου και Πρωτολέοντος, του Αγίου Αθανασίου του «Μάγου» και, τέλος, το παρεκκλήσι του Αγίου Γλυκερίου.

Η επίσκεψη ολοκληρώνεται με μια υπαίθρια αρχαιολογική περιήγηση. Σε αυτό το τελευταίο επίπεδο και εκτός των ορίων του κτίσματος

υπάρχουν ανάμεσα στα ερείπια του αρχαίου ρωμαϊκού τείχους του Φρουρίου της Βαβυλώνας: οι τάφοι των μαρτύρων Γαβριήλ και Κερμιδόλη που μαρτύρησαν κατά την περίοδο του Πατριάρχου Ιωακείμ του Πάνυ (1486–1567 μ.Χ.), σπάρραγμα αγάλματος του Ρωμαίου αυτοκράτορα Τραϊανού, που διέταξε την κατασκευή του τείχους στη συγκεκριμένη τοποθεσία, βάση αιγυπτιακού οβελίσκου και μονολιθικό φαραωνικό ναύδριο με ανάγλυφες ιερογλυφικές επιγραφές.

Το σκεπτικό διαμόρφωσης της έκθεσης και

16

Καστρόπορτες του πύργου, Μεταβυζαντινής περιόδου. Στο βάθος το Νυμφαίο. Φωτ.: Ηλίας Παπαγεωργίου.

του ευρύτερου θεματικού περίπατου βασίστηκε σε τέσσερις νοηματικούς άξονες:

1. *Λατρεία*: Η πρόταση της μουσειολογικής πορείας έχει ως αφετηρία το προσκύνημα στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου και περιλαμβάνει τα πέντε λειτουργικά παρεκκλήσια που συναντά ο επισκέπτης κατά τη διάρκεια της διαδρομής του, ενώ καταλήγει στον υπαίθριο χώρο του κτίσματος και στους τάφους των νεομαρτύρων Γαβριήλ και Κερμιδόλη.

2. *Ιστορικό κτίσμα*: Το κτίριο αυτό καθαυτό εί-

ναι εξαιρετικά σημαντικό, αφού στέκεται όρθιο και σχεδόν ακέραιο μέσα από μια ιστορία συνεχούς χρήσης 20 αιώνων. Αποτελεί σήμα κατατεθέν για την περιοχή και πόλο έλξης για τους προσκυνητές, τους επισκέπτες αλλά και τους κατοίκους της πόλης. Το πληροφοριακό υλικό, οι τρισδιάστατες αναπαραστάσεις και οι σχεδιαστικές απεικονίσεις το μεταβάλλουν σε ένα αυτόνομο μουσείο του εαυτού του.

3. *Έκθεση των ιστορικών κειμηλίων*: Τα αντικείμενα λατρείας και τέχνης, που ανήκουν στην

17

17
Λαϊκή εκκλησιαστική
τέχνη 19ου αι. Φωτ.:
Ηλίας Παπαγεωργίου.

18
Ιερά σκεύη,
λειτουργικά
αντικείμενα και ιερά
ευαγγέλια. Φωτ.:
Βασίλης Μεντόγιαννης.

19
Μεταβυζαντινή τέχνη
17ου–18ου αι. Φωτ.:
Ηλίας Παπαγεωργίου.

ιδιοκτησία της μονής και βρίσκονταν σε παρά-
πλευρο κτίριο, διαχωρίστηκαν συγκροτώντας
θεματικές ενότητες ανάλογα με την ιστορική,
τη λατρευτική και την καλλιτεχνική τους αξία.

4. *Μνήμες των ανθρώπων*: Η περιήγηση στο
μνημείο είναι δυνατό και εύλογο να ενταχθεί σε
έναν θεματικό περίπατο στην ιστορική συνοικία
και να συνδυαστεί με επίσκεψη στο κοιμητήριο
της ελληνικής παροικίας του Παλαιού Καΐρου,
ένα από τα μεγαλύτερα της πόλης, με τάφους
και μαυσωλεία — έργα τέχνης μοναδικής αρχι-
τεκτονικής και ιστορικής αξίας.

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Η πορεία του επισκέπτη μέσα στην έκθεση των
κειμηλίων καθορίζεται ως επί το πλείστον από
την εσωτερική διαμόρφωση του κτίσματος και
τους διαθέσιμους χώρους. Οι κλίμακες, οι στε-
νοί διάδρομοι, οι μικροί χώροι και η μεταξύ
τους περιορισμένη πρόσβαση του επιβάλλουν
την προδιαγεγραμμένη πορεία (Σαλή 1998β, σ.
73). Η πορεία αυτή αναπτύσσεται οριζοντίως σε
κάθε επίπεδο αλλά και καθέτως, καταλήγοντας
στο κατώτερο τμήμα του κτιρίου. Η κίνηση ανα-

πτύσσεται γραμμικά σε μια αλληλουχία χώρων
και επιμέρους θεάσεων. Οι περιμετρικοί χώροι
διαρθρώνονται ακτινωτά γύρω από την εσωτε-
ρική κυκλική αίθουσα.

Χρέη κύριας εισόδου για τους επισκέπτες
εκτελούν η μεγάλη κλίμακα της πρόσοψης και
οι πύλες του ναού του Αγίου Γεωργίου. Από
αυτό το σημείο ξεκινά η πολυεπίπεδη πορεία
που ακολουθεί την «ανασκαφική στρωματογρα-
φία» του κτιρίου. Ο επισκέπτης, ξεκινώντας από
τα σύγχρονα κτίσματα και κειμήλια των προ-
γούμενων αιώνων έως τις αρχές του 20ού αιώ-
να, καταδύεται, κυριολεκτικά και μεταφορικά,
στα βάθη της ιστορίας, περιδιαβαίνοντας μέσα
από την τέχνη, τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή,
την ισλαμική, την παλαιοχριστιανική, τη ρωμα-
ϊκή ακόμα και την αιγυπτιακή, για να καταλήξει
στα έγκατα και στο θρύλο που στοιχειώνει το αρ-
χαίο κτίσμα και το καθιστά σημαντικότερο μνη-
μείο της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Η γενική κατεύθυνση της πορείας του επισκέ-
πτη είναι αντίθετη με τη φορά των δεικτών του
ρολογιού, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο
την εκμετάλλευση της εκλεκτικής ανθρωπίνης

18

19

συμπεριφοράς στη δυτική κυρίως κουλτούρα¹⁰. Η κατεύθυνση μέσα στους επιμέρους χώρους αλλάζει καθώς η πρόσβαση είναι περιορισμένη και τα δωμάτια επικοινωνούν μεταξύ τους μόνο κατά ζεύγη. Ως εκ τούτου ακολουθείται μία κυκλική πορεία σε κάθε ζεύγος δωματίων και ο επισκέπτης εισέρχεται και εξέρχεται από το ίδιο σημείο.

Η πορεία της περιήγησης έχει σαφή εναρκτηρία και καταληκτικά αρχιτεκτονικά στοιχεία (είσοδος μέσω της κλίμακας από το ναό και έξοδος σε υπαίθριο ισόγειο χώρο), ενώ τα επίπεδα του κτιρίου καθορίζουν σαφώς και τις θεματικές ενότητες.

Η πορεία του επισκέπτη υπολογίζεται ότι διαρκεί, κατά μέσο όρο, περίπου 60 λεπτά. Στις κεντρικές κυκλικές αίθουσες υπάρχει σχετική ευρυχωρία που διασφαλίζει την απρόσκοπτη κυκλοφορία των επισκεπτών, αυτό όμως δεν ισχύει για τις περιφερειακές αίθουσες όπου ο αριθμός των επισκεπτών είναι αναγκαστικά περιορισμένος. Η αρχιτεκτονική διάρθρωση του χώρου αποκλείει την οπτική επαφή του επισκέπτη με τον επόμενο εκθεσιακό χώρο δημιουργώντας έτσι το στοιχείο της έκπληξης. Εξάλλου, η σωστή αξιοποίηση των συναισθημάτων θαυμασμού και έκπληξης σε έναν εκθεσιακό χώρο μπορεί να επιδράσει θετικά στη διδακτική λειτουργία και την ερμηνεία της έκθεσης (Βιθυνός 1998, σ. 30).

Η προτεινόμενη πορεία για τους επισκέπτες χαρακτήριζε κατόπιν ενδελεχούς μελέτης, απομονώνοντας και αποκλείοντας πολλούς χώρους του δαιδαλώδους οικοδομήματος, οι οποίοι προβλέπεται να αξιοποιηθούν μελλοντικά, ανάλογα με τις ανάγκες της έκθεσης.

Προέκταση της μουσειολογικής πορείας αποτελεί ο περίπατος στον αρχαιολογικό χώρο μετά την έξοδο από το κτίσμα, ώστε ο επισκέπτης να ξεκουράζεται και να χαλαρώνει.

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ-ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ορμώμενος από το μουσειολογικό αφήγημα της έκθεσης, ο μουσειογραφικός σχεδιασμός, λαμβάνοντας υπ' όψιν του: α) τις αρχιτεκτονικές-μορφολογικές ιδιαιτερότητες του κτιρίου (τοιχοποιίες, ανοίγματα, κλιμακοστάσια, κατακόρυφες και οριζόντιες κινήσεις, κυκλική κάτοψη, ακτινωτή διάταξη χώρων), β) τις κλιματολογικές και περιβαλλοντολογικές συνθήκες του επιβαρυνμένου από ρύπους αστικού περιβάλλοντος του Καΐρου, γ) το ιστορικό παρελθόν του κτιρίου, δ) το αναστηλωμένο του παρόν και, φυσικά, ε) το μέλλον του ως μουσειακού χώρου, αποφάσισε την ένταξη των εκθεμάτων του

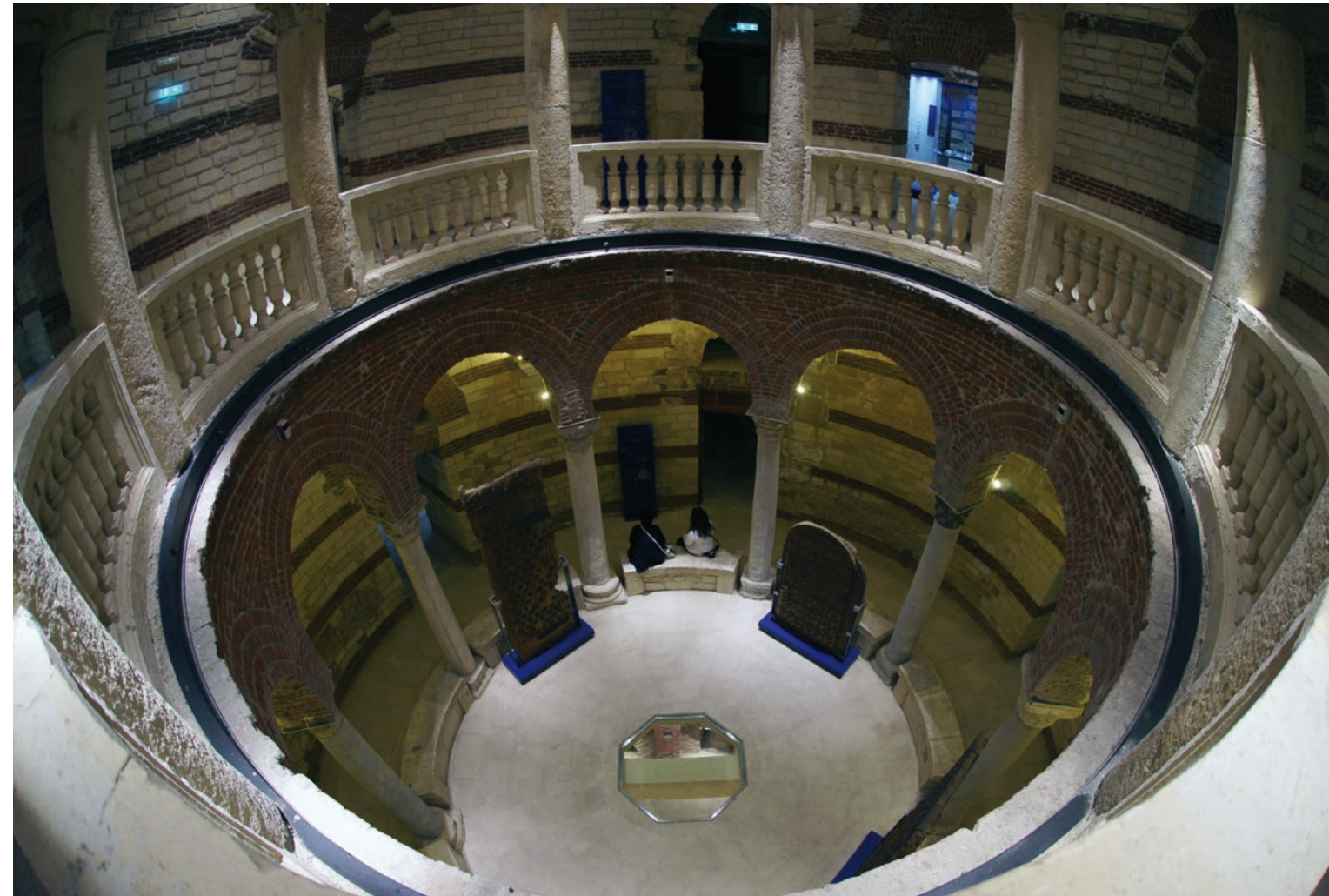
σε ένα σύγχρονο, κατασκευαστικά, εκθεσιακό περιβάλλον, που δεν θα συνδιαλέγεται με το κτίριο, αλλά θα σέβεται τη «φιλοξενία» που θα του προσφέρει.

Τα συνθετικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι ήταν: α) τα σύγχρονα δομικά υλικά κατασκευής των προθηκών και των εκθεσιακών κατασκευών, με γνώμονα την «απόλυτη» διαφάνεια (αντιανακλαστικά κρύσταλλα ασφαλείας, αρχιτεκτονικό πλέγμα), β) οι λεπτές και στατικά επαρκείς διατομές των υλικών (μεταλλικός σκελετός προθηκών και βάθρων, ειδικοί στροφείς κρυστάλλων βαρέως τύπου), γ) οι λιτές και καθαρές σχεδιαστικά και γεωμετρικά μορφές, δ) τα μεγάλα ανοίγματα των υαλοπινάκων για την εύκολη προσβασιμότητα των εκθεμάτων από τους συντηρητές-εγκαταστάτες τους και, φυσικά, για τη μεγαλύτερη αντοχή τους στο πέρασμα του χρόνου, με στόχο τον περιορισμό των αναγκών συντήρησης και της ενεργειακής κατανάλωσης (φωτιστικά σώματα τύπου LED), ε) οι όσο το δυνατόν αόρατες στηρίξεις των αντικειμένων (πλεξιγκλάς, ανοξείδωτα συρματόσχοινα ανάρτησης), στ) ο έλεγχος του μικροκλίματος των προθηκών με βάση τις διεθνείς προδιαγραφές έκθεσης και φύλαξης έργων τέχνης, ζ) η σημειωτική του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, ως μέσο κατανόησης του αφηγήματος και της χρηστικής λειτουργίας των αντικειμένων, όπου αυτό ήταν φυσικά εφικτό, η) το χρώμα των κατασκευών και ο ρόλος του, όπως περιγράφεται παρακάτω, και θ) η παρουσίαση του εποπτικού και πληροφοριακού υλικού (επιστημονική τεκμηρίωση των ενοτήτων και των αντικειμένων) με γραφιστική επεξεργασία και ψηφιακά μέσα.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Η τεκμηρίωση του μνημείου και οι ερμηνευτικές πληροφορίες βασίζονται σε εποπτικό υλικό, συμβατικό και ψηφιακό. Επεξηγηματικά κείμενα σε τρεις γλώσσες (ελληνικά, αγγλικά και αραβικά) για τις θεματικές ενότητες και τις επιμέρους κατηγορίες είναι διαθέσιμα σε όλα τα επίπεδα, ενώ πληροφοριακό υλικό και επεξηγηματικά σχεδιαγράμματα ενημερώνουν τον επισκέπτη για τις διαχρονικές αλλαγές χρήσης των χώρων.

Τα γενικά κείμενα που αφορούν τις θεματικές ενότητες και τις κατηγορίες των αντικειμένων περιλαμβάνουν πληροφορίες και ιστορικά στοιχεία για τους θρύλους που τα συνοδεύουν, το ιστορικό των μετακινήσεών τους, τις εμπορικές και προσκυνηματικές διαδρομές, τα εργα-

στήρια κατασκευής, τις τοπικές τεχνολογίες, τους κατά καιρούς κτήτορές τους κ.λπ.

Ο ειδικός υπομνηματισμός των αντικειμένων περιλαμβάνει τα στοιχεία της ταυτότητάς τους: ονομασία, υλικό, χρήση, χρονολόγηση, τόπο προέλευσης, επιγραφές, διακριτικά στοιχεία κ.ά.

Ιδιαίτερη μέριμνα έχει ληφθεί έτσι ώστε η εκθεσιακή παρέμβαση να είναι διακριτή και να λειτουργεί τόσο παράλληλα με την προβολή και την ανάδειξη του ίδιου του μνημείου όσο και αυτόνομα, χωρίς να το ανταγωνίζεται ή να το επισκιάζει. Άλλωστε η ερμηνευτική προσέγγιση των αντικειμένων προς έκθεση δεν τα συνδέει άμεσα με τον πύργο¹¹ αλλά συντελεί στην αυτονομία τους.

Ένα ενδιαφέρον και διαδραστικό ερμηνευτικό μέσο για την κατανόηση και τη σύνδεση του επισκέπτη με τα εκθέματα αποτελεί η διατήρηση των παρεκκλησιών μέσα και ανάμεσα στους εκθεσιακούς χώρους, καθώς και η απρόσκοπτη και συστηματική λειτουργία τους, έτσι ώστε να

συμβάλλουν στην ιερή κατάνυξη στην οποία η έκθεση στοχεύει.

Ο φωτισμός, στα επίπεδα κάτω από το ναό, είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου τεχνητός, γενικός στους χώρους και εξειδικευμένος μέσα στις προθήκες. Παρ' όλη την απουσία του φυσικού φωτός από τους εκθεσιακούς χώρους, σε όλα τα επίπεδα υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης σε ανοίγματα του κτιρίου. Η έμμεση επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον και το φυσικό φως καθιστούν το χώρο πιο οικείο (Canter 1990, σ. 57) και εξασφαλίζουν στον επισκέπτη την αίσθηση του προσανατολισμού και της ασφάλειας, ενώ ταυτόχρονα δεν δημιουργούν αντανακλάσεις στα κρύσταλλα και προβλήματα στα φωτοευαίσθητα υλικά των εκθεμάτων.

Το συμφραστικό περιβάλλον των αντικειμένων δημιουργεί ένα νοητό φίλτρο που παρεμβάλλεται μεταξύ του μνημείου και του εκθεσιακού υλικού. Τα υλικά για την κατασκευή υποστηρίγμάτων, προθηκών, πανέλων, σκηνο-

γραφικού και εποπτικού υλικού είναι σύγχρο-να, λιτά και διακριτικά, με καθαρές γραμμές στο σχεδιασμό τους, ώστε να υποδηλώνουν την ιδι-ότητα και τη λειτουργία τους.

Το κτίριο, με εμφανή τη λιθοδομή του στους εσωτερικούς χώρους, τονίζοντας τα χαρακτηρι-στικά της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής και παλαιό-τητάς του, καθίσταται απόλυτα διακριτό από το περιεχόμενό του.

Ως παράγοντας ενοποίησης των αντικειμέ-νων της έκθεσης μεταξύ τους και ταυτόχρονα διάκρισής τους από το κτίσμα που τα φιλοξε-νεί, έχει επιλεγεί ένα ενιαίο χρώμα που γίνεται έκθεμα και συγχρόνως κυρίαρχο στοιχείο της μουσειογραφικής παρέμβασης (το χρώμα των προθηκών, βάθρων, πανέλων εποπτικού και σκηνογραφικού υλικού). Ένα χρώμα που συ-νοδεύει όλα τα αντικείμενα ως υποστήριξη, ως βάθος, ως πλαίσιο ανάδειξης, ως σημείο αναφο-ράς. Το χρώμα που επιλέχθηκε είναι το αιγυπτι-ακό μπλε¹², ένα καθαρά συμβολικό χρώμα που

ταυτίζεται με τη χώρα που φιλοξενεί τον πύργο και τα περιεχόμενα εκθέματα. Η συγκεκριμένη χρωματική επιλογή έχει στόχο να αναδειξεί τα αντικείμενα αλλά και να τα εντάξει στον πολιτι-σμικό χώρο της Αιγύπτου, αφού κατά πλειονό-τητα τα εκθέματα είναι εισηγμένα. Με τον τρόπο αυτό, με την επιλογή ενός ιθαγενούς στοιχείου, προσδίδεται στα εκθέματα κάτι από το χρώμα της νέας τους πατρίδας. Σε αυτό συντελούν και τα μοτίβα arabesque, μια αναφορά στην αραβι-κή γλώσσα και τον πολιτισμό, που χρησιμοποι-ήθηκαν ως υπόβαθρο στον γραφιστικό σχεδια-σμό του εποπτικού υλικού.

Βοηθητικοί χώροι

Στον ημιυπαίθριο χώρο του τρίτου επιπέδου θα λειτουργήσουν, εν ευθέτω χρόνω, μικρό αναψυ-κτήριο και πωλητήριο σε δύο χωριστές αίθουσες. Θα υπάρχει επομένως χώρος ανάπαυλας από την περιήγηση στο μνημείο αλλά και δυνατότη-τα ενίσχυσης των πόρων του Ιερού Ναού μέσω αγοράς αντιγράφων και αναμνηστικών ειδών.

^{*} Το έργο της αναστήλωσης του ρωμαϊκού Πύργου της Βαβυλώνας και του ναού του Αγίου Γεωργίου, καθώς και η δημιουργία του εκθεσιακού χώρου, πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία του Μακαριωτάτου Προκαθημένου της Αλεξανδρινής Εκκλησίας Πάπα και Πατριάρχου κ.κ. Θεοδώρου Β΄ και με την αποκλειστική χορηγία του ζεύγους Αθανασίου και Μαρίας Μαρτίνου.

^{**} Συντελεστές έργου:

Μελέτη, σχεδιασμός και υλοποίηση της έκθεσης: Ηλίας Παπαγεωργίου, Μαρία Κοντάκη, Παντελής Φελέρης.

Επιστημονικοί συνεργάτες: Μαίρη Καπότση (συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, μουσειολόγος), Κυριάκος Σαββόπουλος (αρχαιολόγος), Πρωτοπρεσβύτερος Θωμάς Συνοδινός (θεολόγος, βυζαντινολόγος), Ιωάννης Βιταλιώτης (αρχαιολόγος), Δημήτριος Λιάκος (αρχαιολόγος), Νικόλαος Φύσσας (αρχαιολόγος), Peter Sheehan (αρχαιολόγος), Hussein Marie Mahmoud (δρ συντήρησης αρχαιοτήτων, Αρχαιολογική Σχολή, Πανεπιστήμιο του Καΐρου, Μορφωτικός ακόλουθος της Πρεσβείας της Αιγύπτου στην Αθήνα).

Μεταφράσεις: Roni Bou Saba (φιλόλογος), Mohamed el Sayed el Said Aly Sultan (αρχαιολόγος), Samuel Pourret (φιλόλογος).

Επιμέλεια κειμένων: Κώστας Τσιταράκης (φιλόλογος), Christine Pourret (φιλόλογος), Άννα Ζυμάλη (φιλόλογος).

Τρισδιάστατη ψηφιακή απεικόνιση: Νικόλαος Κοτροζίνης (αρχιτέκτων), Φοίβος Παπαγεωργίου (μηχ. λογισμικού).

Γραφιστικός σχεδιασμός: Πατρίσια Γκίκα (γραφίστρια).

Προθήκες και κατασκευές έκθεσης: Meynvaert+Yalodomi (M+Y Glass Solutions).

Φωτογράφιση: Βασίλης Μεντόγιαννης, Ηλίας Παπαγεωργίου.

Σημειώσεις

¹ Στράβων, *Γεωγραφικά* XVII.

² Το γεγονός επιβεβαιώνεται από πρόσφατη μελέτη ραδιοχρονολόγησης με C14 ενός τμήματος ξύλινου υποστηρίγματος της τοιχοποιίας. Η έρευνα διεξήχθη από το Γαλλικό Ινστιτούτο Αρχαιολογίας της Ανατολής (IFAO) στο Κάιρο (Πενέλης/ Πενέλης 2014, σ. 12).

³ Το κανάλι αυτό επιχειρήθηκε να διανοιχθεί για πρώτη φορά από τους φαραώ της 26ης Δυναστείας (610–595 π.Χ.) χωρίς επιτυχία. Τη διάνοιξη έκανε τελικά ο Δαρείος Α΄ (521–486 π.Χ.) (Πενέλης/Πενέλης 2014, σ. 4). Η κοίτη του ποταμού σήμερα έχει μετατοπιστεί 400 μέτρα βορειότερα.

⁴ Θεοδόσιος 530 μ.Χ. «Περί της τοποθεσίας της Αγίας γης και περί της οδού των υιών Ισραήλ». Αναφορά στο Γαλουράκης 1967, σ. 245.

⁵ Η πλημύρα είναι πιθανό να οφείλεται στην κατασκευή της γραμμής του Μετρό (Σταθμός Mar Girgis) που διέρχεται την παλαιά κοίτη του Νείλου δημιουργώντας διάφραγμα.

⁶ Τη μελέτη και την αποκατάσταση ανέλαβε η εταιρεία Penelis Consulting Engineers SA και συμμετείχαν οι: Ε. Λέκκας και Ν. Χιωτίνης (προμελέτη), Mohamed Awad (αρχιτεκτονική μελέτη) και Hafez Akhrass (στατική μελέτη).

Για την κατασκευή ανάδοχος εταιρεία ήταν η Arab Contractors, τη διαχείριση του έργου ανέλαβε η εταιρεία Penelis Consulting Engineers SA, ενώ συμβουλευτικό ρόλο ως προς τον ζωγραφικό διάκοσμο είχαν η Διεύθυνση Συντήρησης του ΥΠΠΟΑ και ο Νίκος Μίνωσ, Επίτιμος Προϊστάμενος της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων.

⁷ Βλ. εδώ, στην ενότητα «Ο ναός του Αγίου Γεωργίου».

⁸ Ο Ι. Βιταλιώτης (Vitaliotis υπό έκδ.) αποδίδει την εικόνα σε βυζαντινό αστικό εργαστήρι των μέσων ή του β΄ μισού του 14ου αιώνα, ίσως της Κωνσταντινούπολης.

⁹ Για τις καστρόπορτες έγινε επίσης ραδιοχρονολόγηση με C14. Η έρευνα διεξήχθη από το Γαλλικό Ινστιτούτο Αρχαιολογίας της Ανατολής (IFAO) στο Κάιρο (Πενέλης/ Πενέλης 2014, σ. 12).

¹⁰ «Υπάρχουν κοινές τάσεις συμπεριφοράς μεταξύ των ανθρώπων. Σε κάποιες περιπτώσεις η τυπική συμπεριφορά προσαρμόζεται στις πολιτιστικές ή κοινωνικές προτιμήσεις. Για τη δημιουργία εντυπώσεων, την πορεία και την εστίαση της προσοχής είναι πιο σοφό να χρησιμοποιούνται οι φυσικές τάσεις των ανθρώπων παρά η αντίθεση σε αυτές... Οι περισσότεροι άνθρωποι τείνουν

να προτιμούν τη στροφή προς τα δεξιά όταν όλοι οι άλλοι παράγοντες είναι ισότιμοι. Μια πιθανή εξήγηση για αυτό το φαινόμενο είναι ότι σχετίζεται με την κυριαρχία του χαρακτηριστικού της δεξιοχειρίας στους ανθρώπους», Dean 1994, σ. 51.

¹¹ Εκτός από τις καστρόπορτες.

¹² Το αιγυπτιακό μπλε είναι η πρώτη τεχνητή χρωστική, παρασκευαζόταν στην αρχαία Αίγυπτο από την 3η χιλιετία π.Χ. και χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στις ταφικές αιγυπτιακές τοιχογραφίες (βλ. «Αιγυπτιακό μπλε...», στον ιστότοπο του Archaeology & Arts). Παρόλο που ήταν ακριβό υλικό, η δημοτικότητα του ήταν μεγάλη και η εξαγωγή του εξαπλώθηκε περιμετρικά της Μεσογείου. Εξακολούθησε να χρησιμοποιείται μέχρι το τέλος της Ρωμαϊκής περιόδου τον 4ο αιώνα μ.Χ., όταν η μυστική συνταγή της κατασκευής του χάθηκε. Στην αρχαία Αίγυπτο το μπλε ήταν το χρώμα των ουρανών και αντιπροσώπευε το σύμπαν. Ήταν ακόμα το χρώμα του νερού, το χρώμα του Νείλου και των αρχέγονων υδάτων του χάους. Ως εκ τούτου το μπλε σχετιζόταν με τη γονιμότητα, την αναγέννηση και τη δύναμη της δημιουργίας (Hill 2010).

Βιβλιογραφία

«Αιγυπτιακό μπλε, η πρώτη συνθετική βαφή στην ιστορία» (2013), Archaeology & Arts, http://www.archaiologia.gr (τελευταία πρόσβαση: 12.1.2014)

Ambrose / Paine 1993: Ambrose T. / Paine C., *Museum basics*, ICOM–Routledge, Λονδίνο/ Νέα Υόρκη 1993.

Βιθυνός 1998: Βιθυνός Μ., «Ψυχολογία χώρου», αθημοσίευτες σπουδαστικές σημειώσεις του τμήματος Διακόσμησης του ΤΕΙ Αθήνας, 1998.

Boddy–Evans 2014: Boddy–Evans A., «Colors of Ancient Egypt», http://africanhistory.about.com (τελευταία πρόσβαση: 12.1.2014)

Butcher–Younghans 1993: Butcher–Younghans S., *Historic House Museum*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη/Οξφόρδη 1993.

Γαλουράκης 1967: Γαλουράκης Μ., *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, Μητρόπολις, Αθήνα 1967.

Γκαζή 2004: Γκαζή Α., «Μουσεία για τον 21ο αιώνα», *Τετράδια Μουσειολογίας* 1 (2004), σ. 3–12.

Canter 1990: Canter D., *Ψυχολογία και Αρχιτεκτονική*, University Studio Press, Αθήνα 1990.

Δέμος 2006: Δέμος Σ., *Θεοβάδιστος Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου Καΐρου Αιγύπτου*, Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, Κάιρο 2006.

Dean 1994: Dean D., *Museum exhibition, Theory and Practice*, Routledge, Λονδίνο/Νέα Υόρκη 1994.

Dunn 2013: Dunn J., «Fort Babylon in Cairo» (2013), http://www.touregypt.net/featurestories/babylon.htm (τελευταία πρόσβαση: 28.12.2013).

Hill 2010: Hill J., «Meaning of blue in ancient Egypt» (2010), http://ancientegyptonline.co.uk/colourblue.html (τελευταία πρόσβαση: 12/1/2014).

«Ιερά Μονή Αγ. Γεωργίου» (2012), http://www.patriarchateofalexandria.com/index.php?module=content&cid=002008, (τελευταία πρόσβαση: 31/12/2013).

Καμπούρογλους 1892–1894: Καμπούρογλους Δ., «Η Παναγία των Αθηνών», *Δελτίον ΧΑΕ* 2 (1892–1894), περίοδος Α΄, σ. 80–81.

Lord / Lord 2001: Lord B. / Lord G.D. (επιμ.), *The manual of Museum Exhibitions*, Altamira Press, Γουόλντα Κρικ 2001.

Μούλιου 2005: Μούλιου Μ., «Μουσεία: Πεδία για την κατανόηση του κόσμου», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2 (2005), σ. 9–17.

Μουσουρή 1999: Μουσουρή Θ., «Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73 (1999), σ. 65–69.

Νάκου 2001: Νάκου Ε., *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*, Νήσος, Αθήνα 2001.

Νερούτσος 1889: Νερούτσος Τ., *Χριστιανικάί Αθήναι*, Αθήνα 1889.

Ξυγγόπουλος 1924: Ξυγγόπουλος Α., «Η Παναγία του Καΐρου», *Δελτίον ΧΑΕ* 11/3–4 (1924), περίοδος Β΄, σ. 59–68.

Pearce 2002: Pearce S., *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002.

Πενέλης / Πενέλης 2014: Πενέλης Γ. / Πενέλης Γ., Σύμβουλοι Μηχανικοί ΑΕ, *Αναστήλωση του Ιστορικού Ναού του Αγ. Γεωργίου στο Κάιρο και του υποκείμενου Ρωμαϊκού πύργου*, Αθήνα 2014.

Σαλή 1998α: Σαλή Τ., *Μουσειολογία. Βασικές αρχές τήρησης μουσειακών συλλογών*, Παπαδήμας, Αθήνα 1998.

Σαλή 1998β: Σαλή Τ., *Μουσειολογία. Βασικές αρχές έκθεσης μουσειακών συλλογών*, Παπαδήμας, Αθήνα 1998.

Σκαλτσά 1999: Σκαλτσά Μ., *Μουσειακή πολιτική στην Ελλάδα. Για τη Μουσειολογία και τον Πολιτισμό*, Εντεκττήριο, Θεσσαλονίκη 1999.

Τσιτούρη 2005: Τσιτούρη Α., «Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2 (2005), σ. 37–42.